

Oosterse christenen in onstabiele gebieden

-Achtergronden bij de fototentoonstelling-

Op de prachtige fotopanelen van Geert Segers zien we landschappen, huizen, kloosters en andere gebouwen. En slechts spaarzaam mensen. De foto's roepen een enorme spanning op. Waar zijn de mensen? Wie zijn die Assyrische- en Syrisch-Orthodoxe christenen? Waar waren en zijn ze thuis? Waarom zijn ze in de loop van een vaak turbulente geschiedenis elders thuisgekomen, zoals in België in Mechelen en in Nederland onder meer in Twente?

Eerst maar iets over de namen. En over hun gevoeligheden. Ik herinner me dat een Syrische vriend van mij uit Aleppo, een jaar of tien geleden in Nederland gekomen voor politiek asiel, ooit vertelde dat een gesprek met de IND-ambtenaar met grote wederzijdse irritaties gepaard ging. Abood, belijdend syrisch-katholiek, trof in zijn dossier de vermelding aan onder godsdienst: *assyrisch*. De ambtenaar was niet aan het verstand te brengen dat dat allerm minst identiek is aan syrisch-orthodox, laat staan syrisch-katholiek. 'Waar maakt u zich druk om?' vroeg een getergde ambtenaar, waarop een welhaast Babylonische spraakverwarring volgde. Ironisch genoeg past die eigenlijk wel goed bij het gebied waar we het over hebben. De Bijbel lokaliseert het verhaal van de Torenbouw van Babel immers in het gebied waar grofweg de christenen wonen en woonden over wie de tentoonstelling gaat, het gebied tussen en rondom de rivieren Eufraat en Tigris.

Maar hoe zit het nu? Wel, aan het einde van de eerste eeuw na Christus, blijkt er in gebied van wat nu Zuidoost-Turkije, Syrië en Noord-Irak is, een christelijke kerk te zijn ontstaan. Deze gemeenschap, geconcentreerd in het gebied rond *Edessa* (het hedendaagse Urfa), bestond voor een belangrijk deel uit mensen afkomstig uit de synagoge. Christenen die hun wortels hadden in de talrijke joodse gemeenschappen in de regio op de kruispunten van de oude karavaanroutes.

Bij deze joodse christenen voegden zich mensen van de verschillende Aramese stammen die in dit gebied leefden. De Arameeërs waren een verzameling oude cultuurvolken in het Midden-Oosten. We ontmoeten ze meermalen in de Bijbel. Soms heel prominent: aartsvader Abraham stamt van hen af. *Mijn vader was een zwervende Arameeër*, zo horen we de verteller in het boek Deuteronomium over Abraham zeggen.

Bij de overgang van deze Aramese stammen naar het christendom werd de eigen Aramese omgangstaal gebruikt voor de liturgie. Ook kwam er een eigen Bijbelvertaling gereed, de zogenaamde *Peshitto*. Toch ontstond al vroeg de voorkeur voor een andere aanduiding, zowel voor de kerk als voor de taal: *syrisch*, i.p.v. *aramees*. De Aramese christenen gingen zich zelf *Suryoye* noemen;

Syriërs, d.w.z. christenen. Voor de goede orde: *Suryoye*, Syrië of Syriër heeft vermoedelijk niets te maken met de naam Cyrus. Koning Cyrus was de Perzische koning, die na zijn overwinning op Babel de joodse ballingen in de zesde eeuw v. Chr. de mogelijkheid liet terug te keren naar 'huis'. Vanuit de Babylonische ballingschap naar huis, naar Jeruzalem en omstreken. Wat velen overigens moeten hebben nagelaten, getuige hun opvallende aanwezigheid in de Aramese landstreken. Uit dank voor deze geste van koning Cyrus, die door sommigen als de eindelijk gekomen Messias werd vereerd, zouden deze joden zich Syriër zijn gaan noemen. En later zouden de joden die zich tot Christus bekeerden de naam Syriër in de betekenis van 'christen' zijn gaan gebruiken.

Prachtig verhaal. Maar dichter bij de waarheid is waarschijnlijk dat de wisseling van naam - *syrisch*, i.p.v. *Aramees* – samenhangt met de onbedoeldheid associaties die de benaming 'aramees' bij de pasbekeerden opriep. De Griekse variant 'syrisch' was in dat opzicht neutraler en dus geschikter. Syrisch, Syrië, komt van de naam van de Romeinse provincie *Syria*. In de taal van de oude Grieken, de voorgangers van de Romeinen in het gebied: *Suria*. En Suria is op zijn beurt een variant van Assuria, Assyrië, afgeleid van *Assur* aan de Tigris, de eerste hoofdstad van het oude Assyrische rijk. De Assyriërs, ook weer zo'n oud, maar natuurlijk ook heidens cultuurvolk in het Midden-Oosten.

Nadat het 'klassiek syrisch', de Aramese taal waar deze christenen gebruik van maakten, zich verder had ontwikkeld, raakte het als liturgische en literaire taal over een wijder gebied verspreid, tot in het sassanidische rijk (Perzië) toe. Eén van de belangrijkste kerkvaders en auteurs van het Syrische christendom uit de vroege periode is de ook in het Westen bekend geraakte Efreem de *Syriër* (gestorven in 371).

In de vroege Kerk moesten veel dingen op het terrein van de geloofsleer nog goed met elkaar afgesproken worden. De keizer riep daartoe oecumenische kerkvergaderingen uit, zogenaamde 'concilies'. Tijdens één zo'n concilie, te Efese (431 n. Chr.), werd Nestorius, de bisschop van Constantinopel, veroordeeld. Veroordeeld om zijn visie op de twee *naturen* – goddelijk en menselijk - van Christus. Volgens Nestorius moesten die duidelijk *onderscheiden* worden. Dit leidde tot zijn afzetting en vervolgens de vervolging van zijn aanhangers, waarvan er velen naar het Sassanidische rijk vluchtten. Zeg maar naar Perzië.

Vanaf dat moment werd Arameestalgige kerk, die zich tot dan toe tamelijk onafhankelijk van de Westerse kerk ontwikkeld had, steeds meer met het 'nestorianisme' geassocieerd. Vooral de school van *Nisibis*, naast Edessa een andere belangrijke stad in het gebied, werd een bekend centrum voor deze stroming in het christendom. De reeds bestaande geografische scheiding tussen de Arameestalgige christenen in het Romeinse Rijk en die in het Sassanidische Rijk kreeg meer en meer een *theologische* lading. Er ontstonden feitelijk twee

kerken: de *west*-Syrische kerk aan de ene kant en aan de andere kant de *oost*-syrische (of 'Nestoriaanse') kerk.

Deze scheiding in de aramees- of syrisch-talige kerk werd definitief toen de west-syriërs op *hun* beurt op een andere kerkvergadering, het concilie van Chalcedon (451), niet in wilden stemmen met de daar geformuleerde opvattingen. Een grote groep geestelijken uit alle rijkdelen kwam in 451 in Chalcedon bij elkaar om opnieuw met elkaar te praten over Jezus Christus. Om preciezer te zijn: hoe is in Jezus Christus als historische persoon het goddelijke en het menselijke aanwezig? De grote strijdvraag was: wat is de *aard* van die verbinding? Wel, in Chalcedon zei de meerderheid: *waarlijk God en waarlijk mens*. Jezus Christus is waarlijk God en waarlijk mens. *Twee naturen* zijn er in Christus, maar ze vormen *één wezen*.

Ook tegen de beslissing van Chalcedon kwam weer veel verzet, zoals dus van de Syriërs, d.w.z. de west-syriërs. Zij zeiden: 'Hee, dat kan zo niet, in Jezus Christus vindt je niet twee naturen, maar *één natuur, een nieuwe, godmenselijke natuur*.' Zij kozen - *tegenovergesteld* dus aan Nestorius en de oost-syriërs - voor een formulering die een veel verdergaande *eenheid* tussen de goddelijke en menselijke natuur in Christus veronderstelt.

Vanaf dat moment, zo rond 450 na Christus, zijn er binnen het Oost-Romeinse rijk dus twee kerkstromingen: de veelal *Griekstalige* Romeinse staatskerk die de besluiten van Chalcedon volgt, met daarnaast de syrisch-orthodoxen in het Aramese- of Syrische gebied. En in het Sassanidische Rijk hadden we dus al de oost-syriërs of nestoriaanse, of, zoals ze zich tegenwoordig ook noemen: *Assyriërs*.

De Assyriërs op de foto's zijn verbonden met de oost-syrische traditie, met een geschiedenis in het oude Perzische Rijk. De syrisch-orthodoxen - en we zien in het bijzonder hun kloosters in Tur Abdin - zijn die syrisch-talige christenen in het oude Romeinse Rijk die met hun geestelijk leiders voor een iets andere opvatting voor Christus kozen dan de vertegenwoordigers van de Romeinse staatskerk.

De syrisch-orthodoxen zijn, evenals de gelovigen van de oost-syrische kerk, zwaar vervolgd. Pikant genoeg juist door de soldaten en ambtenaren van de keizer in Constantinopel. In de tweede helft van de zesde eeuw volgden groei en consolidatie, maar in de zevende eeuw bracht de opkomst van de islam deze groei tot stilstand. Tijdens de daaropvolgende eeuw wisselde de situatie steeds. In sommige periodes was de islam tamelijk tolerant en konden christenen hoge posities bereiken. In andere periodes overheersten de moeilijkheden.

De zwaarste slag kwam in de veertiende eeuw, toen de Mongolen definitief voor de islam kozen en Timur Lenk (1336-1405) verwoesting zaaide in Mesopotamië. Dit betekende ook een zware slag voor de traditie van Syrische literatuur. Na de

dertiende eeuw werd er nog wel geschreven, maar in veel mindere mate dan daarvoor.

Het turks-ottomaanse rijk bracht vanaf de zestiende eeuw een periode van relatieve stabiliteit. In vele delen van het rijk groeide de christelijke bevolking harder dan de islamitische. Er kwamen nieuwe contacten met het Westen, vooral met de rooms-katholieke kerk. Binnen de grenzen die door de Ottomaanse overheid gegeven waren, genoten de christelijke en joodse minderheden in het Ottomaanse rijk een grote mate van intern zelfbestuur. Dit betekende voor de syrisch-orthodoxen dat de kerk, vaak in samenspraak met invloedrijke families, een groot deel van het leven reguleerde. Erfrecht, huwelijk en scheiding, maar ook strafzaken (zolang er tenminste geen moslims bij betrokken waren) konden door de kerkelijke hiërarchie worden afgehandeld. Ook de belastingen werden in veel gevallen gemeenschappelijk betaald en werden dus via de kerkelijke leiders geïnd. Dit had tot gevolg dat het 'lidmaatschap' van een kerk veel meer omvatte dan een verplichting op zondag: het bepaalde het overgrote deel van iemands *sociale netwerk*, veelal met inbegrip van arbeid voor het levensonderhoud. In rurale gebieden, zoals in de bergen van Tur Abdin (Zuidoost-Turkije), viel deze kerkelijke gemeenschap samen met een stam- en clanstructuur.

Ook spraken deze syrisch-orthodoxen nog steeds aramees, in een moderne variant die *Turoyo* genoemd wordt. Nog meer dan in de steden vormden de syrisch-orthodoxen hier een duidelijk afgescheiden religieuze minderheid. Men leefde veelal ook in eigen dorpen, zoals in het dorp Hassana, waarvan August ontroerend mooi de geschiedenis heeft opgetekend in zijn boek *Mechelen aan de Tigris*.

In de loop van de negentiende eeuw lijkt de situatie voor de christelijke gemeenschappen in eerste instantie verder te verbeteren. Vooral onder invloed van de Westerse mogendheden worden een aantal hervormingen doorgevoerd in het Ottomaanse bestuur, die de minderheden meer rechten geven. Maar na de verliezen voor het Ottomaanse rijk, vastgelegd in de verdragen van San Stefan en Berlijn (1878), begint de verhouding tussen moslims en christenen aanmerkelijk te verslechteren. Mogelijk heeft de groeiende welvaart van de christenen hiertoe bijgedragen.

Tegelijkertijd groeit bij moslims grote onzekerheid over het voortbestaan van het turks-ottomaanse rijk. In de jaren negentig van de 19e eeuw vinden er voor het eerst georganiseerde moordpartijen plaats op Armeniërs in Anatolië in oost-Turkije. Deze spanningen culmineerden in de genocide op de Armeniërs tijdens de Eerste Wereldoorlog, in de jaren 1915-1916. De syrisch-orthodoxen en Assyriërs woonden gedeeltelijk in dezelfde streken als de Armeniërs, en behoorden in veel gevallen ook tot de slachtoffers. Net als de Armeniërs hebben ook zij, syrisch-orthodoxen en assyriërs, een volkerenmoord te verwerken gehad.

De wonden zijn in veel gevallen tot op de dag van vandaag nog open, zeker nu het gebied in en rondom Syrië ten prooi is gevallen aan een orgie van geweld.

Na de Eerste Wereldoorlog oorlog verlaten vele christenen het land dat vanaf 1923 Turkse Republiek gaat heten. Van de syrisch-orthodoxen emigreerden sommigen naar andere landen in het Midden-Oosten, zoals Syrië en Libanon, anderen zochten hun toevlucht in de Verenigde Staten. Het percentage christenen daalt daardoor in sterke mate. In Tur Abdin bleef echter een redelijk stabiele Syrisch-Orthodoxe gemeenschap in stand.

Tegelijkertijd begint in oostelijk Turkije, waaronder ook in Tur Abdin, het Koerdisch nationalisme vorm te krijgen. In het nieuwe Turkije, waar een nieuwe seculiere nationale identiteit werd opgebouwd, was in de praktijk nauwelijks plaats voor anderstalige minderheden. Koerden, Armeniërs en syrisch-orthodoxen en Assyriërs, kregen geleidelijk aan met steeds meer restricties te maken in het beleven van hun eigen culturele- en godsdienstige identiteit.

Met name onderwijs in de eigen oude talen werd verboden. Daarnaast bleken ook nieuwe belastingregels zeer ongunstig uit te pakken voor de minderheden. De kleine Syrisch-Orthodoxe- en Assyrische minderheden kwamen bovendien na de Tweede Wereldoorlog steeds meer in de vuurlinie van de strijd tussen de Turkse overheid en de Koerden te liggen. Door beide partijen verdacht, hebben de christenen meer dan de islamitische bewoners van de streek te maken met intimidatie en directe discriminatie. De vernietiging van Hassana, op de foto's zichtbaar, moeten we zien in het licht van deze ontwikkelingen.

De situatie vandaag in Turkije lijkt zich licht te verbeteren. De Turkse overheid wil – althans belijdt met de mond – nog altijd lid worden van de Europese Unie, en begrijpt dat het daar concessies voor moet doen. Enkele jaren geleden kwam het bericht dat het oude *Mor Gabriel klooster* – te zien op de foto's van Geert – in een geschil over grond een juridische overwinning heeft behaald. Een hof van beroep draaide een beslissing van een lagere rechtbank terug, die een half jaar eerder 110 hectaren grond, toebehorend aan het klooster, had toegewezen aan de dorpelingen. In Noord-Irak is de situatie na enkele decennia van relatieve rust onder de ijzeren vuist van Saddam, na de Golfoorlog dramatisch verslechterd. Moord op christelijke- en andere minderheden is er aan de orde van de dag.

De situatie in Syrië is dramatisch verslechterd. De laatste decennia is er een grotere druk gekomen op het openbare leven door toedoen van een vaak radicale islam, ondanks het formeel seculier-nationalistische *Baath*-regime. Vandaag wankelt dit regime rondom de familie Assad in Damascus. Syrië in de greep van een verwoestende en wrede burgeroorlog. (Ook) veel christenen proberen een goed heenkomen te zoeken in het buitenland. De achterblijvers trachten zo goed en kwaad als het gaat de ontwikkelingen te doorstaan. Vele gewone christelijke burgers sympathiseren met het verzet tegen het regime. Anderen, met name de

mensen die iets te verliezen hebben, en vanouds goede banden hebben met de *Baath*, of daar zelfs prominent vertegenwoordiger van zijn, lijken vooralsnog de kant van de regering te kiezen. De kerkelijke leiders, voorheen altijd op goede voet met het regime, die orde, rust en stabiliteit voor christenen garandeerde in ruil voor support, lijkt voorzichtig te gaan schuiven.

© Dirk Neven, maart 2013.